

»Jaz se bom branil!«

Na Ljubgojni pri Horjulu so partizani 15. junija 1942 umorili horjulskega župana Janeza Bastiča in njegovo ženo.

V petek zvečer, 13. junija 1942, so partizani v domači hiši na Brezovici umorili tri člane Mravljetove družine: očeta, sinova Franceta in Vinka, Toneta so odvedli v svoje taborišče na Ključu in ga tam umorili. Naslednjo noč, na 15. junij, je skupina partizanskih morilcev prišla k Bastičevim na Ljubgojni pri Horjulu. Veliki partizanski zločin, ki je imel za nadaljnji potek vojne na širšem območju hude posledice, je opisala hči Marica Cerar Bastič v knjižici *Ljubgojna, draga vas domača*, ki je v prvi izdaji izšla pri Družini leta 1992, letos pa je izšla druga izdaja. Tako je opisala tiste strašne trenutke.

Pasji lajež jih je naznanil, takoj so se vsi zbudili. Mama je kriknila: »Tone, beži, skrij se!« Dobro je vedela, da se z očetom ne moreta skriti. Tone je res splezal na visoko omaro, skozi odprtino na podstrešje, skočil na pod ter se zaril v kup slame.

Očeta so takoj odvedli na dvorišče in ga stražili, da se ni mogel nič več premakniti. Samo enkrat se je sklonil, da bi naravnal žlebiček pri koritu, kjer smo napajali živino. Partizan se je norčeval, oče pa rekel: »Kajne, sem še vedno skrban.« Te zadnje očetove besede je slišal Tone. Mama jim je morala odpirati omare in shrambe, da so nosili na voz vse od kuhinjskega pribora do moških oblek in čevljev. Potem sta s poveljnikom prišla še v tetino hišo, tam je bila Beta že pol ure pripravljena, se tresla od strahu. Ko sta vstopila, se je čisto pomirila in rekla mami, naj očeta pripravi na smrt. »Vama nič ne očitamo. Zenske niste nič krive. Toda oče in fanta so izdajalci,« je govoril partizan.

Beta: »Koga so izdali? Povejte vsaj en primer, povejte vsaj eno osebo.« Poveljnik nekoliko v zadregi: »O tem bo razpravljalo sodišče, zdaj nimamo časa.« Nato je zahteval, da sta odklenili kaščo in Mravljetovo stanovanje. Ko je v spalnici zagledal njuno poročno sliko, je rekel: »Ta je že dober, ta je že naš.« Sliko je položil na omarico, ni je hotel gledati.

Iz kašče so prinašali vreče moke, fižola, prekajeno meso, lonce masti, kar se je pač dalo odnesti. Nato so šli še v spodnjo klet, vrata vanjo so vodila naravnost z dvorišča. Tam so bile kadi kisle repe in zelja, police za sadje, zdaj že prazne, nekaj praznih škafov in sodčkov. Vse so preiskali, še zdaj niso verjeli, da Lojzeta ni doma. V resnici je bila to prva sobota, da ni prišel domov iz Ljubljane; smo ga le prepričali, naj ostane na varnem.

Iz hleva so odvedli konja, ju vpregli pred naložen voz, nato še krave in telice. Nazadnje so odločili, da mora tudi mama z njimi. Prišla je še enkrat v zgornjo hišo, tam sta imela spalnico Karl in »mali hlapec« Tonček Vrhovec. Nista smela nikamor iz sobe. »Jaz moram tudi z njimi. Kako boste živeli, če me ne bo nazaj?« je rekla mama Karlu s tresočim glasom. Karl je vprašal partizana, kam ju peljejo in kdaj bosta spet doma. Dobil je odgovor, da ne daleč, da bosta že zjutraj spet prosta.

Nato se je žalostni sprevod začel pomikati z dvorišča po poti proti Vrzdencu. Mama je še enkrat klicala Karla in prosila poveljnika, da bi smela še enkrat v hišo, da bi rada še nekaj naročila za otroke. Ni ji dovolil. Ta pogovor je slišal Tonček skozi odprto okno. Beta ni vedela, da so tudi mamo odpeljali. Soseda Vovkova Mica je pri zastrtem oknu poslušala, in

Maja letos so domačini na kraju umora postavili t. i. Bastičev križ.

Foto: I. Ž.

ko so šli mimo hiše ob njihovem vrtu, je slišala mamine besede, bolj žalosten vzdih: »Torej moram res tudi jaz z vami.« Bila je med zadnjimi v vrsti, se opotekala, partizan jo je priganjal, da se že mudi.

Nekaj po drugi uri, v zgodnjem nedeljskem jutru so odšli. Pri Gabršku so se obrnili na kolovoz proti Zagorici. Ob treh so bližnji kmetje, predvsem Šprinkovi, zaslišali smrtne krike: »Kaj sem vam storil? Kaj me pobijate? Moj Bog, moj Bog!« Nato en sam strel. Čez nekaj časa se je kolona živine in partizanov pomikala mimo hiš in nato proti gozdovom v smeri Lesno brdo, Ključ.

Ob prvem svitu so ljudje našli oba mrtva, očeta vsega pobitega, mamo ustreljeno. Oba sta ležala na obrazih tesno drug ob drugem.

Ljudje iz Zagorice so prišli z žalostnim sporočilom že pred prvo nedeljsko mašo. Doma sta bila le Beta in Karl. Tone se je že pred dnem odpravil na Drenov Grič in z vlakom v Ljubljano. Sosedje so pomagali – prepeljali trupli domov, ju umili, preoblekli in položili na pare. Balenčev Miha se je s kolesom pripeljal v Ljubljano, napotil se je v semeniško poslopje in tam poiskal Pavleta. Potem smo se vsi sešli pri stricu Janezu in sklenili, da morata Tone in Lojze ostati skrita v Ljubljani, midva s Pavlom pojdeva domov.

Ko sva hitela po bližnjicah proti Ljubgojni, so po glavni poti že hodili kropilci v gručah, vsa hiša jih je bila polna. Mama je bila lepa in spokojna, očetova glava pa tako razbita, da so ga pokrili z ruto.

Proti večeru so se obiski ustavili. V mraku je prišel Mihcovec, ostal z

nami nekaj časa in odšel, ko se je stemnilo. Ves večer smo bili čisto sami. Nihče se ni upal čuti z nami, vse je prešinjal strah – ne pred mrtvimi, temveč pred ljudmi, ki so zmožni takih dejanj. »Le kako naj zaupamo, da hočejo narodu dobro, če počenjajo take hudobije?« me je jokaje nagovorila Košicova mama. Prav tako so menili drugi sosedje.

Bilo je vse strahotno tiho okrog doma. Nič se ni zganilo, v hlevu se edina krava, ki so jo pustili, ni niti premaknila. Nobenega znaka normalnega življenja na kmetiji, le voda je neprestano šumela v koritu pri hiši.

Drugi dan je prišel kropit horjulski župnik, globoko pretresen, da se kaj takega more zgoditi v župniji. Prišel je tudi podžupan, horjulski posestnik Janež, izrekel sožalje v imenu občine in obljubil pomoč pri pogrebu. Res je oskrbel konje in voz, da so krsti prepeljali v cerkev in na pokopališče. Pogreb je bil v torek, 16. junija.

Kmalu v jutru so se pripeljali vsi trije starejši bratje z avtom iz Ljubljane, z njimi tedanji predstojnik lazaristov, g. L. Sedej, stric Janez in drugi sorodniki z Vrhniko. Malo pozneje je prišla še skupina mojih sošolk. Udeležba pri pogrebni maši je bila velika, zbralo se je deset duhovnikov, pri stranskem oltarju je istočasno kot župnik pri glavnem maševal brat Štefan, tedaj še nismo poznali somaševanja. Nihče od cerkvenih pevcev se ni upal sodelovati s petjem, čeprav je bil oče od svoje mladosti pa prav do smrti član pevskega zbora. Orglal in pel je samo organist.

Tolažilna molitev pogrebnega obreda nas je spremljala na pokopališče. Tedaj je bila med nami še 92-letna očetova mama, Povževa stara mati. Uro daleč je prišla peš z osamljene kmetije v hribu nad Vrzdencem, kjer je bil naš oče doma. Še tisto jesen smo tudi njo položili k večnemu počitku, kar zaspala je, ni imela več volje do življenja.

Tiste večere in noči nismo prenesli, da bi odšel vsak v svojo sobo. Počivali smo v zatemnjeni kuhinji in se pogovarjali. Tako smo se vsaj nekoliko pomirili.

Tako Marica Cerar Bastič.

ENO SAMO NASILJE

Že 21. aprila so v bližnjem Zaklancu ponoči na domu ugrabili Janeza Erbežnika. Naslednje jutro ga je našel domačin, ki se je s kolesom peljal v službo na Vrhniko. Njegovo truplo je ležalo sredi ceste Hor-

jul-Vrhnika, približno en kilometer od Horjula. To je bil prvi tak umor v dolini.

V nedeljo, 29. junija, so partizani na njegovem domu v Horjulu ugrabili kmečkega sina Valentina Lavrišo. Sosedje so videli, kako so ga sredi popoldneva gnali po stranski poti proti žažarskim gozdovom. Kmalu potem se je govorilo, kako kruto so ga mučili in da si je moral sam skopati jamo. V drugi polovici junija je neke noči »izginila« romska družina, ki je živela v Lipalici na robu Horjula.

Ob prehodu partizanske II. grupe odredov, ki jo je vodil Franc Rozman - Stane, so bili horjulski Italijani v pripravljenosti. Ko so 1. julija krenili iz Horjula proti Vrzdencu, je po njih zaropotalo iz zasede, ki je bila postavljena v neposredni bližini Ljubgojne. Dva Italijana sta bila ubita. Zaseda se je takoj umaknila, Italijani pa so podivjali in začeli požigati Ljubgojno, rojstno vas pred tem umorjenih zakoncev Bastič. Ker se nekatera poslopja prvi dan niso vnela, so prišli še drugi dan in si vzeli toliko časa, da so temeljito opravili svoje delo. V Ligojni med Vrhniko in Horjulom se je ta zgodba ponovila 8. julija 1942 z eno razliko, da so tam Italijani poleg požiga vasi ustrelili tudi nekaj vaščanov.

Ko je Lojze Bastič z brati in sestrami nemo stal ob grobu staršev, je na sebi čutil čudne poglede in vedel, da je tudi sam v nevarnosti. Že na poti na pogreb je njega in brate čakala partizanska zaseda. Potem se je odločil: »Kar tako pobiti se pa ne dam! Jaz se bom branil!« Bil je eden redkih iz doline, ki so se kmalu po ustanovitvi pridružili vaški straži v Šentjoštu. 5. novembra 1942 je ustanovil postojanko vaške straže v Horjulu.

Kmalu zatem, 20. novembra, so partizani udarili v bližnjem Zaklancu. Tisti večer so bili doma 65-letni oče Janez Dolinar, 57-letna mati Marija, 19-letna hči Ivana in 16-letna Barbara. Vse štiri člane družine, ki so jih našli doma, so partizani odgnali s seboj, v hiši in hlevu pobrali vse, kar je bilo kaj vrednega in je bilo mogoče odpeljati ali odnesti, čebelnjak pa razbili in razkopali.

Pri Zalaznikovih so ugrabili 60-letno mater Ivano in 25-letno hčer Katarino, pri Kovačevih pa 22-letno Marijo Fajdiga. Vseh sedem so še isto noč umorili pri kamnolomu blizu ceste Zaklanec-Polhov Gradec, le dober kilometer od domače vasi.

Z letom 1945 je Bastičeva družina izginila iz horjulske doline. Sin Anton je bil ubit kot vaški stražar na Korenu februarja 1943, sin in duhovnik Štefan v bombnem napadu v Jastrebarskem na Hrvaškem aprila 1945, sinove Alojza, Pavla in Karla – vsi trije so bili domobranci – so partizani maja 1945 odvedli na Teharje in od tam v smrt. Hčerki Marica in Beta sta po vojni živeli v Kanadi.

Cilj vseh teh partizanskih umorov leta 1942 je bil v ljudeh zasejati smrtni strah, kar jim je tudi uspelo. Posledice čutimo še danes. ■ IVO ŽAJDELA

Bastičeva družina leta 1938. Ubiti so bili vsi, razen hčerki, ki stojita na vsaki strani.